

schopnost k povolání tomuto prokázati. Učitelka může zastávati též úřad takovéto pěstounky, má-li naznačené schopnosti. Opatrovatelkou ve škole mateřské může býti každá statná, duševně normální, mravně zachovalá žena. Obecenstvo může kdykoli navštívit školu mateřskou; jest však potřeba jakéhosi opovědění návštěvy.

Školy mateřské podrobeny jsou dohledu školních úřadů.

IV. Opatrovny.

Opatrovny mají za úkol přijímati dítky jmenovitě dělných tříd v dohled a v přiměřené zaměstnání, nabádati je k čistotě, pořádku a dobrým mravům a vštěpovati jim lásku ku práci. I sem mají se přijímati dítky, jež dokonaly třetí rok svého věku. Ku zřízení opatrovny vyhledává se povolení zemského školního úřadu, jenž může v každém případě též stanoviti podmínky, za kterých povolení se udělí.

O dohledu nad opatrovnami platí ustanovení tatáž, jako o mateřských školách. Zejména dlužno k tomu přihlížeti, aby tato zařízení vyhovovala paedagogickým a zdravotním požadavkům přítomné doby, a aby se ani v ústavech těchto neučilo po způsobu škol národních.

V. Jesle jsou opatrovny, v nichž se dostává dítkám mladším tří let z ohledů humánních onoho ošetření, kterého jim nemohou poskytnouti rodiče; ústavy tyto podléhají jen předpisům policie zdravotní. I liší se od mateřských škol a opatroven tím, že se téměř výhradně zabývají péčí o tělo a potřebným dozorem nad dětmi bez pomoci v mládí nejtělejší zůstavěnými a že proto přijímají jen takové dítky, jichž rodiče k odvrácení bídy pravidelně nádenickou prací živiti se musí a po celý den domů přijíti nemohou.

Školy měšťanské.

I. Dějinný vývoj.

Školní ústavy tohoto jména shledáváme již ve středověku. Podnětu k jich založení zavdala potřeba, která vznikla následkem výprav křížáckých, potřeba totiž poskytnouti měšťské mládeži většího vzdělání, nejen v náboženství, nýbrž i v písmě a četbě v jazyku mateřském, v počtech a znalosti zemí a národů. Měly tudíž školy tyto za účel povznést mládež měšťskou. Hledě k praktickým potřebám, nad obyčejnou úroveň vzdělání, byly to však poznenáhla školy latinské, které nazývaly se měšťanskými pouze proto, poněvadž od měšťanstva byly vydržovány. Vynikající školou měšťanskou v Rakousku byla škola sv. Štěpána ve Vídni, která dosáhla na počátku 14. st. pod »mistrem Ulrichem« svého největšího rozkvětu. V následujících stoletích byla vícekrát reorganisována, až konečně přeměněna byla ve školu německou a za císařovny Marie Terezie ve školu normální. Jako taková otevřena byla 2. ledna r. 1771. Byla vyšší školou reálnou a měla pěstovati všechny vědy, jichž zapotřebí bylo budoucímu řemeslníku, umělci, hospodáři, písaři, chirurgovi a lékárníkovi. Bylo tudíž jejím úkolem umožniti mládeži vzdělání přesahující účel školy obecné.

Tento úkol školy normální přešel následkem školního zřízení, dne 11. srpna 1805 vydaného, na nižší školy reálné, které připojeny byly ke 4. třídě škol hlavních a jichž ovšem před rokem 1848 bylo ještě málo. Tyto nižší školy reálné byly ještě čítány ke školám obecným a měly pouze 3 ročníky, byly však za ministra vyučování hraběte Lva Thuna značně přetvořeny; byly rozšířeny na 6třídní školy reálné, které pojily se ke 3. třídě škol hlavních, kdežto čtvrté třídy škol hlavních byly přemě-

něny v nesamostatné nižší školy reálné, jichž účelem bylo zjednatí předběžné vzdělání, jež žádalo se ke přijetí do kursu pro vzdělání učitelů. Nazývaly se také, třeba ne oficiálně, školami měšťanskými.

Školy, jež nyní nazýváme školami měšťanskými, vznikly následkem říšského zákona o školách národních ze dne 14. května 1869 č. 62 ř. z., který stanoví v §§ 17—19 pro tuto kategorii škol základní předpisy. Stanovení podrobnějších předpisů o tom, kde a kdy školy takovéto mají býti zřízeny, vyhrazeno jest v § 61 zákona toho zákonodárství zemskému. Aby však vývoj této kategorie škol postupoval způsobem nastupujícím potřebám odpovídajícím, ustanovuje čl. IV. bod 5 min. nař. ze dne 8. července 1883 č. 10.618, že mají úřadové školní k tomu působiti, by tam, kde dle zkušenosti jest potřeba vyučování na školách národních přesahující učební plán 5 až 6třídní obecné školy národní, byly dle platných zákonů zřízeny školy měšťanské.

Na základě těchto ustanovení říšského zákona stanovily pak sněmy jednotlivých zemí korunních na říšské radě zastoupených vzhledem k rozdílným potřebám a zvláštnostem obyvatelstva normy, dle kterých mají se školy měšťanské zakládati. Tak ustanovují zákony o zřizování škol a sice pro Čechy ze dne 19. prosince 1870 č. 22 z. z., pro Gorici a Gradišku ze dne 6. května 1870 č. 30 z. z., pro Istrii ze dne 30. března 1870 č. 20 z. z., pro Krajinu ze dne 29. dubna 1873 č. 21 z. z., pro Dolní Rakousy ze dne 5. dubna 1870 č. 34 z. z., resp. ze dne 18. prosince 1871 č. 11 z. z., pro Slezsko ze dne 28. února 1870 č. 16 z. z. a pro Vorarlbersko ze dne 17. ledna 1870 č. 14 z. z. v §§ 5 resp. 6 a 12, že musí se v každém školním okresu zřídití nejméně jedna škola měšťanská. Dále ustanovují zákony o zřizování škol pro Dalmacii ze dne 29. prosince 1871 č. 10 z. z. a 1872 a pro Moravu ze dne 24. ledna 1870 č. 17 z. z., že má zřízena býti škola měšťanská v každém školním okresu, kde není reálky neb reálného gymnasia. Naproti tomu ustanovují zákony o zřizování škol pro Bukovinu ze dne 30. ledna 1873 č. 9 z. z.; pro Halič ze dne 2. května 1873 č. 280 z. z., změněný zákonem ze dne 2. února 1885 č. 29 z. z.; pro Korutany ze dne 14. ledna 1891 č. 5 z. z.; pro Solnohradsko ze dne 10. ledna 1870 č. 11 z. z. a pro Štýrsko ze dne 4. února 1870 č. 15 z. z., že má místo a čas, kde a kdy školy měšťanské zřídití se mají, jakož i způsob, jakým uhrazeny mají býti náklady se zřízením a vydržováním škol měšťanských spojené, zjištěny býti zvláštními zákony zemskými. Vůbec mají nésti útraty spojené se zřizováním a vydržováním škol měšťanských ve smyslu III. odst. citovaných zákonů zemských ti, jimž uloženo jest vydržování škol obecných. Výjimku činí Korutany (§ 1 al. 2 zák. ze dne 27. října 1871 č. 23 z. z.) a Dalmacie, kde nese všechny útraty země. Pro Krajinu ustanovuje čl. 9 zákona ze dne 19. prosince 1874 č. 37 z. z., že oprávněny jsou okresy školní vypisovati k tomu účelu okresní přírážky ve výši 10% veškerých přímých daní bez mimořádné přírážky.

II. Úkol školy měšťanské vyměřen jest v § 17 říš. zákona ze dne 2. května 1883 č. 53 ř. z. následovně: Školy měšťanské zjednávati mají vzdělání přesahující účel obecné školy národní přihlížejíc zejména k potřebám živnostníků a rolníků.

Také zjednávají předběžné vzdělání pro ústavy učitelské a ony školy odborné, jež nevyžadují výslovně předběžného vzdělání na školách středních.

Následkem toho, jakož již následkem ustanovení § 17 říš. zákona školního ze dne 14. května 1869 č. 62 ř. z. staly se posud trvající nesamostatné nižší školy reálné zbytečnými a byly také z největší části přeměněny ve školy měšťanské, z části pak obdržely zřízení samostatných nižších škol reálných neb reálných gymnásií. Školy měšťanské náležejí do kategorie obecných škol národních, což vysvítá již z toho, že jsou školou povinnou, neboť min. v. yn. ze dne 14. července 1875 č. 1708, věst. min. č. 31 prohlašuje, že mají děti školou povinné tam, kde jim poskytnuta jest příležitost navštěvovati školy měšťanské, k návštěvě její býti přidržány, an jsou školy měšťanské dle stávajících předpisů školami národními. Tak rozhoduje i min. v. yn. ze dne 30. října 1879 č. 15.493 (pro Krajinu) dle něhož vztahuje se řád školní a vyučovací vydaný pro obecné školy národní min. nařízením ze dne 20. srpna 1870 č. 7648 č. 105 ř. ve svých povšechných ustanoveních i na školy měšťanské.

III. Zařízení škol měšťanských.

1. Vnější: Ohledně stavby a vnitřního zařízení budovy školní platí povšechná ustanovení vydaná pro obecné školy národní. Dle § 18 říš. zákona školního zůstaveno jest těm, kdož školu vydržují, zaříditi obecnou školu národní tak, by řešiti mohla i úkol školy měšťanské. V tomto případě měla škola míti 8 tříd. Byly tudíž 8třídní školy měšťanské. Mohly však také zřízeny býti samostatné 3třídní školy měšťanské, jež měly se připojovati ku 5. ročníku školy národní. Naproti tomu však ustanovuje min. nař. ze dne 8. července 1883 provádějící § 18 zákona říšského ze dne 2. května 1883 ve IV. oddílu, že mají z každé 8třídní školy měšťanské počátkem školního roku 1883—1884 utvořeny býti 2 samostatné ústavy učební a sice obecná škola národní a 3třídní škola měšťanská, která zůstává jako doposud pro přiškolené chlapce neb dívky školou povinnou. Při tom může zároveň oddělená obecná škola národní býti reorganisována, po případě i počet tříd obmezen způsobem počtu žáků odpovídajícím, takže může po případě býti spojena se školou měšťanskou 3třídní neb 4třídní obecná škola národní.

Ohledně řízení těchto zásadně oddělených ústavů učebních docíleno má býti s těmi, jimž vydržování školy přísluší, dohodnutí o tom, mají-li oba i na dále společného řiditele podržeti aneb má-li pro obecnou školu národní zřízen býti řiditel zvláštní (srv. také § 18 al. 2 zák. ze dne 2. května 1883). Společné řízení odporučovati bude se jen tenkrát, jsou-li obě školy místně spojeny. Ve větších místech, kde nachází se více škol, bude však příhodnějším oddělití obecnou školu národní od školy měšťanské i místně. Hledíme-li dále k tomu, že dle § 19 bodu 2 říšského zákona ze dne 2. května 1883 ve školách měšťanských obojí pohlaví vždy odděleno býti musí, seznáme, že naskytovati se mohou dle předchozího, následující školy měšťanské: 8třídní obecná škola národní a měšťanská pro chlapce a taková též pro dívky, 3třídní škola měšťanská pro chlapce a taková též pro dívky a 3třídní škola měšťanská pro chlapce a dívky místně oddělené, avšak společně řízená tímže ředitelem.

Za obec školní pokládati dlužno dle čl. I. zák. ze dne 18. srpna 1880 onu školní obec, v jejíž školním obvodu nachází se škola měšťanská (srv. též roz. spr. s. ze dne 15. července 1883, 1860, kde uznává se týž právní názor).

Ohledně přijímání žáků ustanovuje oddíl IV. min. nař. ze dne 8. července 1883 č. 10.618 následovně: Do 1. třídy školy měšťanské přijímají se děti, které prokáží školními zprávami neb vysvědčeními, že navštěvovaly s dostatečným prospěchem 5tý ročník kterékoliv obecné školy národní, dále děti, které dovršily nejméně 10tý rok věku a příslušné předběžné vědomosti prokáží zvláštní zkouškou přijímací. Ku přijetí do některé vyšší třídy vyžaduje se příslušné stáří a předběžné vzdělání prokázané vysvědčeními některé školy měšťanské nebo zkouškou přijímací. O pokroku dítek zpraveni budtež rodiče školními zprávami (každé čtvrtletí) a ročními vysvědčeními. Doba vyučovací jest na školách měšťanských bezvýjimečně celodenní.

2. Vnitřní organisace:

a) Učební osnova: Dle § 17 zákona ze dne 2. května 1883 má se na školách měšťanských vyučovati: náboženství, řeči vyučovací ve spojení se slohem obchodním; zeměpisu a dějepisu s obzvláštním zřetelem ku vlasti a jejímu složení, přírodopisu a přírodopytu, počtům ve spojení s jednoduchým účetnictvím, měřictví a měřickému kreslení, ručnímu kreslení, krasopisu a zpěvu; dále ženským ručním pracím a tělocviku, pro chlapce obligatně, pro dívky neobligatně. Na neněmeckých školách měšťanských poskytnuta pak buď příležitost naučiti se jazyku německému. Též může se svolením zemského úřadu školního poskytnuto býti nepovinné vyučování jinému jazyku zemskému a hře na housle a klavír. Je-li po ruce dostatečných sil učitelských, může konečně na školách měšťanských pro chlapce zavedeno býti nepovinné vyučování k docílení určité ruční dovednosti (školy pracovní).

Osnova učební škol měšťanských zařízena buď tak, aby mohly školy měšťanské úplně řešiti úkol přikázaný školám národním a zjednávatí zároveň ono předběžné vzdělání, jež vyžaduje se ku návštěvě ústavů učitelských a takových škol odborných, jež přípravu na školách měšťanských předpokládají, a jež vůbec pro praktický život občanský dle zvláštních potřeb místa školního a okresu jest žádoucím. Pro každou školu měšťanskou vydána buď zvláštní osnova učební a není žádné překážky, aby v místech, kde nachází se více škol měšťanských, vydány byly pro jednotlivé školy, dle různých potřeb i rozličné osnovy učební. Okresní úřady školní pořádati mají za účelem porad o osnovách učebních pro jednotlivé školy měšťanské zvláštní konference. Ku těmto konferencím, které řídití musí okresní školní inspektor, přizváni budtež kromě sboru učitelského na měšťanské škole působících, ředitelé oněch ústavů školních v okresu se nacházejících, jež vyžadují přípravného vzdělání na školách měšťanských, a zástupci živnostenských a hospodářských zájmů školního místa a okresu. V místech, kde nachází se více škol občanských, odbývají se za tím účelem po slyšení jednotlivých sborů učitelských konference ředitelů škol měšťanských, škol odborných, ústavů učitelských a zástupců živnostenských kruhů odborných. Základ porad těchto tvořiti mají normální osnovy učební předepsané min. nař. ze dne 18. května 1874 č. 6549 (pro Halič min. v. n. ze dne 22. září 1875 č. 8337). Při tom dlužno míti na zřeteli, aby vyučování postupovalo v koncentrovaných kruzích, aby každý ročník tudíž uzavřený celek vědomostí podával. Pro nově zřízené školy měšťanské, které otevrou se o 1 neb o 2 třídách, má navržena býti nejprve prozatímná osnova učební, sestavená na základě normálního plánu učebního

a teprve po doplnění školy má býti přikročeno k sestavení definitivní osnovy učební, která předloží se spolu s protokolem sepsaným o poradní konferenci, zemskému úřadu školnímu, který pak ji zašle, připojiv své dobré zdání, ministerstvu. Ohledně sestavování osnov učebních vydány byly výnosem min. ze dne 31. března 1884 č. 4690, pro zeměpis, přírodopis, počty, kreslení a zpěv nejprve jen pro Čechy zvláštní základní nařízení, jichž ale bylo použito i při sestavování plánů učebních pro nové školy měšťanské v ostatních zemích korunních. Pro vyučování v kreslení vydány zvláštní instrukce. Při sestavování rozvrhu hodin má, pokud možno, dle min. výn. ze dne 19. ledna 1876 č. 1683 (pro Dolní Rakousy) v oněch školách měšťanských, které navštěvovány jsou od dítek israelitských, k tomu býti hleděno, aby nebylo překročeno příkázání, zdržeti se v sobotu psaní, kreslení a vůbec všech ručních prací, a aby nebyli žáci přímo nebo nepřímě ku překročení tohoto zákazu donucováni. Volba mezi učebnicemi, které za přípustné byly prohlášeny, přísluší učitelské konferenci. Tato může také činiti návrhy na zavedení nových učebnic a čítanek. Zdrženo má se však býti všelikého hromadění zvláštních textů učebních a učebních pomůcek; také nesmějí býti trpěny t. zv. knihy pomocné. Předměty přírodopisné a fysické a chemické přístroje nevyžadují však více podle výn. min. ze dne 15. ledna 1876 č. 18.752 ke svému upotřebení jako pomůcek učebních všestranného prohlášení připouštěcího se strany ministerstva vyučování.

b) Učitelský personál: Zodpovědný správce školy požívá titulu ředitele. Počet sil učitelských obnášeti musí kromě ředitele a učitele náboženství nejméně tři. O ustanovování učitelského personálu na školách měšťanských, o disciplinárním řízení a dání do výslužby platí tytéž zákonné normy jako ohledně obecných škol národních. Pro Korutany stanoví § 21 al. 2 zákona ze dne 27. října 1871 č. 24 z. z., že obsazování míst učitelských na samostatných školách měšťanských, a na nejvyšších 3 třídách 8třídní školy měšťanské děje se zemským úřadem školním bez vypsání konkursu.

Příjem učitelů na školách měšťanských skládá se z ročního služného, ze služebních přídavků a z aktivních přídavků, které do výslužného se nevčítají (Morava a Dolní Rakousy). Ředitel požívá kromě služného jako učitel na škole měšťanské ještě funkčního přídavku 100—300 zl. (ve Vídni po 15leté době služební 400 zl.), který včítá se do výslužného, a má kromě toho nárok na naturální byt po případě příbytečné. Výše služného vyměřuje se buďto podle tříd služného (Čechy, Slezsko, Halič, Istrie, Korutany, Dolní Rakousy a Štýrsko) anebo bez ohledu na třídy služného stanovené pro učitele na školách národních a pohybuje se mezi 600 až 1500 zl. Výjimku činí Horní Rakousy, kde podle § 9 zák. ze dne 13. ledna 1870 č. 6 z. z. obnáší služné ředitele 1100 zl., odměna učitele na všech školách měšťanských 1000 zl. a ostatních učitelů 900 zl. Přiznání přídavků služebních, jichž výše závisí na ročním platu, kterého právě učitel požívá, podmíněno jest nepřetržitou úspěšnou službou.

c) Způsobilství k úřadu učitelskému. Jelikož mají školy měšťanské zjednávatí vzdělání sahající nad účel obecné školy národní, musí také míti učitelé podrobnější a důkladnější vzdělání, pročež zaveden jest system učitelů odborných. Rozeznávají se tři obory a sice:

1. jazyko-historický (jazyk vyučovací, zeměpis a dějepis);

2. přírodovědecký (přírodopis, silozpyt, a k tomu jako doplněk matematika nebo měřické kreslení);

3. matematicko-technický (matematika, ruční kreslení a krasopis a jako doplněk přírodopis nebo měřické kreslení). Učitelé na školách měšťanských mají totéž předběžné vzdělání jako učitelé na školách národních, které je tudíž velmi nedostatečným, a to tím více, ježto školní novelou zmenšen byl počet předmětů učebních na ústavech učitelských. Tomuto nedostatku má býti odpomoženo zřízením kursů pro učitele na školách měšťanských. Neboť dle bodu 1. nař. ministerstva osvěty a vyučování ze dne 31. července 1886 č. 6032 mají dotyčné kursy za úkol zjednávatí dalšího vzdělání pro povolání učitelů na školách měšťanských obzvláště v oněch předmětech, jimž se na školách měšťanských vyučuje. Rozeznávají se kursy úplné a neúplné. Úplné zahrnují všechny předměty některého oboru a mohou býti i na jiné předměty rozšířeny, jako hospodářství a pod., neúplné vztahují se jen na jednotlivé předměty. Úplný kurs trvá jeden školní rok nejméně 10 hodin týdně, jež mají tak býti vyvoleny, aby návštěva učitelům toho místa, kde kursy se odbývají, a nejbližšího okolí co nejvíce byla umožněna.

Pro každý kurs musí býti zemským úřadem školním předložen ministerstvu ke schválení plán učební. Účastníci se mohou zároveň posluchači i posluchačky. Počet obnášeti smí nejvýše 40. Účastníci mohou se jen ti, kdo složili nejméně zkoušku zralosti pro obecné školy národní. Odbývati se mají tyto kursy střídavě na různých ústavech učitelských neb jiných ústavech učebních jedné a téže země. Tím, jakož i pořadem různě zřízených kursů na těchže ústavech učebních má dle možnosti býti přihlíženo k různým potřebám míst a okresů školních. Po skončení kursu obdrží posluchači (posluchačky), kteří jej pilně navštěvovali, frekventační vysvědčení. Též mohou se svolením ministerstva vyučování zřízeny býti kursy soukromé. Způsobilost k úřadu učitelskému na školách měšťanských nemůže však podle čl. III. min. nař. ze dne 31. července 1886 č. 6033 nabyta býti zároveň se způsobilostí k úřadu učitelskému na obecných školách národních v témž terminu. Dle čl. IV. cit. předpisu o zkouškách mohou ke zkoušce, kterou osvědčiti se má způsobilost k úřadu učitelskému na školách měšťanských, připuštění býti zemským úřadem školním i kandidati, kteří mohou se vykázati vysvědčením způsobilosti pro školy střední, při čemž má se jejich zkouška obmeziti pouze na paedagogiku a ony předměty učební, jimiž není prokázána způsobilost k úřadu učitelskému pro školy střední. K dalšímu vzdělávání se učitelů a podporování škol měšťanských sloužiti mají i okresní konference učitelů škol měšťanských, které odbývati se mají ve všech školních okresích, ve kterých se více škol měšťanských nalézá. O upravení poměrů oněch učitelů škol měšťanských, kteří náležejí k ozbrojené moci, a o odměnách učitelů náboženství na školách měšťanských srvn. čl. Školy národní.

Školy národní.

I. Účel a cíl vyučování na školách národních.

Škola národní naučiti má oněm vědomostem a schopnostem a napomáhati k onomu vzdělání a vychování, jichž potřebí jest každému člověku ve státu, ať se věnuje té či oné živnosti. Škola národní povolána jest nabádati dítky v nejútlejším věku ku mravnosti a pořádku, a její úlohou tudíž jest nejen vyučováním, nýbrž i vynikající měrou výchovou